

فرمانده معظم کل قوا؛ بسیج عبارت است از مجموعه‌ای که در آنها پاک‌ترین انسان‌ها و فداکارترین و آماده به کارترین جوانان کشور در راه هدف‌های عالی این ملت و برای به کمال رساندن و به خوشبختی رساندن این کشور جمع شده‌اند. (۱۳۷۶/۰۹/۰۵)

عوامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان جوان در بسیج و راهبردهای افزایش نقش آنان^۱

حسن زمانی^۲، محمد احدی^۳، رضا توکلی‌راد^۴

تاریخ دریافت: ۹۳/۹/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۴/۴/۲۴

چکیده

بسیج نیروها و امکانات از نیازهای اساسی در امر دفاع است که مورد تأکید قرآن کریم، امام خمینی (ره) و فرماندهی معظم کل قوا بوده است. این تحقیق به دنبال پاسخ به این پرسش اصلی است که عوامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان جوان و راهبردهای افزایش نقش آنان در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی کدامند؟ در این تحقیق، از روش پیمایشی برای گردآوری نظرات نخبگان، مسئولان و خبرگان مربوط به این امر، از ابزار پرسشنامه و نیز برگزاری جلسه‌های کارشناسی و تشکیل گروه‌کاری و همچنین روش کتابخانه‌ای و اسنادی برای مطالعه اسناد، متون (نظری، تجربی و آماری) استفاده شده است. با توجه به محدود بودن جامعه نخبگان در کشور و تعداد موجود جامعه با استفاده از فرمول کوکران، از میان ۱۳۳۱۹ نفر نخبه کشور، ۳۰۰ نفر (که بخشی از آنان عضو بسیج هستند)، به صورت تصادفی، انتخاب و بین ایشان پرسشنامه مربوط، توزیع و گردآوری شد. براساس یافته‌های تحقیق، بر خورداری از ساختار و سازمان نرم‌افزاری و سخت‌افزاری مستقر ارتقا یابنده و دانش محور در بسیج مهم‌ترین عامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان جوان در بسیج می‌باشد.

واژگان کلیدی: نخبگان، بسیج، راهبرد، جذب، ارتقای کمی و کیفی.

۱. این مقاله برگرفته از یافته‌های یکی از طرح‌های تحقیقاتی انجام شده در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی است.

۲. مسئول بسیج دانشگاه آزاد اسلامی و مدرس دانشگاه.

۳. عضو هیئت علمی دانشگاه فارابی.

۴. دانشجوی مقطع دکترای فناوری اطلاعات.

۱. کلیات

۱-۱. طرح مسئله

مقام معظم رهبری در اردوی رزمی - فرهنگی یاران امام علی (ع) در تاریخ ۷۹/۷/۲۹ در تعریف بسیج فرمودند: «هر کس که احساس مسئولیت را، احساس علاقه به هدف‌های را، همواره با اخلاص در وجود خود احساس می‌کند، او بسیجی است چه در نیروی مقاومت باشد، چه نباشد، چه کارت بسیج گرفته باشد و چه نگرفته باشد». همچنین معظم‌له در مناسبت دیگری در خرداد سال ۸۶ فرمودند: «بسیج غیر از نیروی مقاومت است. این دو معادل هم نیستند؛ بسیج ماهیت غیرنظامی دارد، در حالی که نیروی مقاومت، نظامی است و در اختیار سپاه که نیروهای بسیج را تغذیه می‌کند.» در نهایت، در تاریخ ۸۶/۹/۵ در جمع بسیجیان تهران، موضوع بسیج ده‌ها میلیونی را مطرح فرمودند.

امروزه کسب و ارتقای سطح علم و دانش در حوزه‌های مختلف از نیازهای اساسی کشور برای پیشرفت بوده و بسیج به‌عنوان یک نیروی متشکل از افراد مسئولیت‌پذیر و علاقمند و مخلص، می‌تواند در دستیابی به این هدف متعالی ایفای نقش نماید و با جذب نخبگان و هدایت آنها برای ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی در این راستا عمل نماید. همچنین در بند ۱۰ سیاست‌های کلی برنامه پنج ساله پنجم کشور بر گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری از طریق ارتقای مسئولیت اجتماعی، ارتقای سطح علمی و مهارتی، رفع دغدغه خطرپذیری مالی در مراحل پژوهشی و آزمایشی نوآوری و ... تأکید شده است.

حضور و نقشی که هم‌اکنون نخبگان در بسیج دارند، پاسخگوی انتظارات نبوده و لازم است نقش آنها ارتقا یابد. بنابراین تلاش محققان بر این است که راه‌های حضور حداکثری نخبگان جوان را در بسیج مورد بررسی قرار داده و راهبردهای افزایش نقش آنان را در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی در سطح کشور تدوین نمایند.

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

در حالی که دستیابی به علم و دانش روز بشری از نیازهای تحقق پیشرفت کشور در چارچوب هدف‌های چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود، بسیج با جذب نخبگان جوان و هدایت هدفمند آنها و واگذاری امکانات و تسهیلات لازم برای آنها می‌تواند گام مؤثری در راستای این هدف والا بردارد.

این تحقیق، با احصای عوامل محیطی اعم از درونی و بیرونی، الگویی برای جذب نخبگان جوان در بسیج ارائه خواهد نمود و با تدوین راهبردهای آن، مسئولان مرتبط می‌توانند برنامه‌ریزی‌های خود را در این حوزه براساس این الگو و در چارچوب راهبردهای مشخص شده دنبال نمایند و فقدان چنین الگو و راهبردهایی، تمرکز تلاش‌ها را که برای موفقیت ضرورت دارند، به دنبال نخواهد داشت.

۱-۳. هدف‌های تحقیق

۱-۳-۱. هدف اصلی

شناخت عوامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان و ارائه راهبردهای افزایش نقش آنان در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی.

۱-۳-۲. هدف فرعی

تعیین موقعیت راهبردی بسیج در جذب حداکثری نخبگان جوان در بسیج علمی و دانشگاهی.

۱-۴. پرسش‌های تحقیق

۱-۴-۱. پرسش اصلی

عوامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان جوان و راهبردهای افزایش نقش آنان در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی کدامند؟

۲-۴-۱. پرسش فرعی

موقعیت راهبردی و مسائل اساسی بسیج برای افزایش نقش نخبگان جوان علمی در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی کدامند؟

۵-۱. روش‌شناسی تحقیق

برای بررسی متون و اسناد علمی از کتاب‌ها و منابع مرتبط به روش کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است.

برای گردآوری نظرات نخبگان، مسئولان و خبرگان مربوط به این امر، از ابزار پرسشنامه و نیز برگزاری جلسه‌های کارشناسی و تشکیل گروه کاری^۱ استفاده شده است. با توجه به گستردگی و وسعت توزیع افراد جامعه در سطح کشور، برای بخش نخبگان، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شده است.

۱-۵-۱. جامعه آماری تحقیق

جامعه آماری در بخش اسنادی، شامل تمامی گزارش‌ها و نتایج آنها، اسناد راهبردی، برنامه‌ها، کتاب‌ها، تحقیق‌ها و دیگر منابع مکتوب است که در حوزه نخبگان و اқشار علمی بسیج انجام گرفته و در جهت پیشبرد موضوع این تحقیق مؤثر بوده و محققان امکان دستیابی به آنها را داشته‌اند. در بخش پیمایش، سه گروه مورد نظر بودند:

(۱) نخبگان

افرادی که در بنیاد ملی نخبگان و یا سازمان علمی و پژوهشی بسیج، دارای پرونده بوده و مورد حمایت‌های مادی و معنوی آن هستند.

(۲) مدیران و متولیان امر

مسئولان و مدیران حوزه نخبگان در دستگاه‌های حاکمیتی مانند بنیاد ملی نخبگان، سازمان بسیج علمی.

(۳) خبرگان و صاحب‌نظران

خبرگان و اندیشمندی که در حوزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق دارای نظر و ایده‌های موثق می‌باشند.

۲-۵-۱. نمونه آماری تحقیق

با توجه به محدود بودن جامعه نخبگان در کشور و تعداد موجود جامعه با استفاده از فرمول کوکران، ۲۶۳ نفر انتخاب گردید که برای جلوگیری از افت نمونه، این میزان به ۳۰۰ نفر افزایش یافت.

$$\begin{aligned} N &= 15,500 \\ \alpha &= 0.05 \\ \delta &= 0.5 \\ e &= 0.06 \\ Z_{0.975} &= 1.96 \\ n &= 262.28 \end{aligned}$$

$$n = \frac{N (\delta Z_{1-\alpha/2})^2}{e^2 (N-1) + (\delta Z_{1-\alpha/2})^2}$$

زمان انجام عملیات میدانی در ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ بود. حجم نمونه در بخش میدانی به تفکیک هر یک از سه گروه یادشده، به شکل زیر می‌باشد:

(۱) نخبگان

از میان ۱۲۳۱۹ نفر نخبه کشور، ۳۰۰ نفر (که بخشی از آنان عضو بسیج هستند)، به صورت تصادفی، انتخاب و بین ایشان پرسشنامه مربوط، توزیع و گردآوری شد.

(۲) مدیران و متولیان امر نخبگان

با انتخاب هدفمند ۴۵ نفر از مسئولان اقشار علمی بسیج و ۲۰ نفر از مدیران و کارشناسان امر نخبگان (در مجموع ۶۵ نفر) نظرات ایشان اخذ و گردآوری شد.

(۳) خبرگان و صاحب نظران

از میان خبرگان و صاحب نظران در حوزه‌های مرتبط با موضوع تحقیق، ۲۵ نفر از آنها به شکل هدفمند انتخاب و نظرات آنها اخذ شد.

با توجه به سه بخش یادشده، مجموع کل پرسشنامه‌های توزیع شده، به تعداد ۳۹۰ برگه می‌باشد که ۳۰۰ برگه گردآوری شده است. جدول‌های زیر ویژگی‌های نمونه آماری را توصیف می‌نمایند.

جدول شماره ۱. فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیر سن

سن / فراوانی	فراوانی	درصد معتبر	درصد تراکمی
زیر ۲۰ سال	۶	۲/۰	۲/۰
۲۱ - ۳۰ سال	۱۱۱	۳۸/۶	۴۰/۶
۳۱ - ۴۰ سال	۷۴	۲۵/۹	۶۶/۵
۴۱ - ۵۰ سال	۶۶	۲۳/۴	۸۹/۸
۵۱ - ۶۰ سال	۲۷	۹/۶	۹۹/۵
۶۱ سال و بیشتر	۳	۰/۵	۱۰۰/۰
جمع	۲۸۷	۱۰۰/۰	
بی‌جواب	۱۳		
جمع	۳۰۰		

جدول بالا نشان می‌دهد که ۳۸/۶ درصد پاسخگویان دارای سن زیر ۳۰ سال، ۲۵/۹ درصد ۳۱ تا ۴۰ سال، ۲۳/۴ درصد ۴۱ تا ۵۰ سال و ۱۰/۱ درصد بالای ۵۱ سال می‌باشند.

جدول شماره ۲. فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیر جنسیت

جنسیت / فراوانی	فراوانی	درصد معتبر	درصد تراکمی
مرد	۲۴۰	۸۱/۷	۸۱/۷
زن	۵۴	۱۸/۳	۱۰۰/۰
جمع	۲۹۴	۱۰۰/۰	
بی جواب	۶		
جمع	۳۰۰		

جدول بالا نشان می‌دهد که ۸۱/۷ درصد پاسخگویان مرد و ۱۸/۳ درصد زن می‌باشند.

جدول شماره ۳. فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیر سابقه خدمت

سابقه خدمت / فراوانی	فراوانی	درصد معتبر	درصد تراکمی
۱۰ - ۱ سال	۱۰۵	۳۷/۲	۳۷/۲
۲۰ - ۱۱ سال	۵۲	۱۸/۲	۵۵/۵
۳۰ - ۲۱ سال	۹۰	۳۲/۱	۸۷/۶
۳۱ سال و بیشتر	۳۵	۱۲/۴	۱۰۰/۰
جمع	۲۸۲	۱۰۰/۰	
بی جواب	۱۸		
جمع	۳۰۰		

جدول بالا نشان می‌دهد که ۳۷/۲ درصد پاسخگویان دارای سابقه خدمتی زیر ۱ تا ۱۰ سال، ۱۸/۲ درصد ۲۰ تا ۱۱ سال، ۳۲/۱ درصد ۳۰ تا ۲۱ سال و ۱۲/۴ درصد بالای ۳۱ سال می‌باشند.

جدول شماره ۴. فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیر تحصیلات

تحصیلات / فراوانی	فراوانی	درصد معتبر	درصد تراکمی
دیپلم	۴۳	۱۵/۸	۱۵/۸
کارشناسی	۹۶	۳۲/۶	۴۸/۴
کارشناسی ارشد	۱۲۱	۴۰/۵	۸۸/۸
دکتری	۲۹	۹/۳	۹۸/۱
حوزوی	۶	۱/۹	۱۰۰/۰
جمع	۲۹۵	۱۰۰/۰	
بی جواب	۵		
جمع	۳۰۰		

جدول صفحه پیش نشان می‌دهد که ۱۵/۸ درصد پاسخگویان دارای تحصیلات دیپلم، ۳۲/۶ درصد لیسانس، ۴۰/۵ درصد فوق لیسانس، ۹/۳ درصد دکتری و ۱/۹ درصد نیز دارای تحصیلات حوزوی می‌باشند.

جدول شماره ۵. فراوانی پاسخگویان بر حسب متغیر نوع عضویت در بسیج

نوع عضویت / فراوانی	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تراکمی
عادی	۸۰	۳/۷	۲۶/۷	۲۴/۷
فعال	۱۱۲	۱۷/۳	۳۷/۶	۶۴/۳
ویژه	۲۶	۱/۳	۸/۴	۷۲/۷
عدم عضویت	۸۲	۲۲/۳	۲۷/۳	۱۰۰/۰
جمع	۳۰۰	۷۷/۷	۱۰۰/۰	
جمع	۳۰۰	۱۰۰/۰		

جدول بالا نشان می‌دهد که ۱۶/۴ درصد پاسخگویان دارای عضویت عادی، ۷۷/۶ درصد عضویت فعال و ۶ درصد نیز دارای عضویت ویژه بوده‌اند.

۲. ادبیات تحقیق

۲-۱. تعاریف

دقیق‌ترین تعریف از نخبگان را پاره‌تو^۱ ارائه داده است. به اعتقاد او، نخبه کسی است که به‌طور ذاتی دارای امتیازهای هوشی، جسمی و روانی است و این مواهب را طبیعت در وجود یک شخص به عاریت نهاده است (نقیب‌زاده، ۱۳۸۵: ۳۵). او از افرادی که بالاترین امتیازها را در رشته فعالیت خویش به‌دست می‌آورند، طبقه‌ای ساخته و آن را نخبه می‌نامد (باتومور، ۱۳۷۷: ۳). برگزیدگان، دربرگیرنده تمام افراد و اشخاصی‌اند، که دارای خصوصیات استثنایی و منحصر به فرد بوده و یا دارای استعداد و قابلیت‌هایی عالی در زمینه کار خود و یا در برخی فعالیت‌ها می‌باشند (روشه، ۱۳۸۵: ۱۱۶).

بسیج عبارت است از مجموعه‌ای که در آنها پاک‌ترین انسان‌ها و فداکارترین و آماده به کارترین جوانان کشور در راه هدف‌های عالی این ملت و برای به کمال رساندن و به خوشبختی رساندن این کشور جمع شده‌اند (بیانات مقام معظم رهبری در جمع بسیجیان، ۱۳۷۶/۹/۵).

بسیج علمی به مفهوم ایجاد فضای خودباوری و خیزشی دوباره برای دستیابی به دانش‌های نوین بشری و دستیابی به چرخه فناوری برتر بر اساس ارزش‌های انقلاب اسلامی است (محققان).

۲-۲. نخبه از دیدگاه جامعه‌شناسان

در نظر پاره تو نخبگان و برگزیدگان مشتمل بر تمام کسانی هستند که دارای خصوصیات استثنایی و منحصر به فرد بوده و یا دارای استعدادها و قابلیت‌هایی عالی در زمینه کار خود و یا در بعضی فعالیت‌ها باشند، بنابراین او نخبگان را از اعضای ممتاز جامعه محسوب می‌کند، یعنی افرادی که بر اثر خصوصیات ممتازشان (در هر گونه پیشه، مسلک یا گروهی خاص) صاحب قدرت و یا شخصیت می‌گردند (برنال، ۱۳۸۰: ۴۵).

برگزیدگان، دربرگیرنده تمام افراد و اشخاصی هستند که دارای خصوصیات استثنایی و منحصر به فرد بوده و یا دارای استعداد و قابلیت‌هایی عالی در زمینه کار خود و یا در برخی فعالیت‌ها می‌باشند (روشه، ۱۳۸۵: ۱۱۶).

محمود سریع‌القلم در کتاب «عقلانیت و آینده توسعه‌یافتگی ایران» در مورد نخبگان چنین اظهار نظر می‌کند: «لغت نخبگان به معنی بزرگان، صاحبان فکر، شخصیت و توانایی‌های وسیع فکری و سازماندهی می‌باشد. نخبگان به دو گروه کلی «فکری» و «ابزاری» تقسیم می‌شوند؛ نخبگان ابزاری، صاحب قدرت سیاسی و اقتصادی هستند و نخبگان فکری، افرادی هستند که اندیشه، فکر، روش‌های بهینه، نظریه، آینده‌نگری و دوراندیشی تولید می‌کنند، این گروه، روش‌های عقلایی تحقق هدف‌ها را مشخص

می‌کنند، البته نخبه‌ابزاری می‌تواند در عرصه سیاست و یا نظام اقتصادی، از توانایی‌های فکری نیز برخوردار باشد» (سریع‌القلم، ۱۳۸۴: ۶۱).

۲-۳. بسیج از دیدگاه آیات و روایات

بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که هدف‌های تشکیل بسیج در شش محور زیر تصریح شده است:

(۱) برچیدن شرک و فتنه و استقرار دین خدا (بقره: ۷۲) (۲) حمایت از مستضعفان (نساء: ۷۵) (۳) جلوگیری از فساد و تباهی روی زمین (بقره: ۲۵۱) (۴) دفاع از وطن (سرزمین) (بقره: ۲۴۶) (۵) برقراری امنیت اجتماعی و نمایش قدرت مسلمانان (توبه: ۱۲۳) (۶) کیفر دادن، خوار ساختن و ذلت دشمنان خدا (توبه: ۴) از دیدگاه ائمه اطهار (ع)، هدف‌های تشکیل بسیج عبارتند از:

(۱) دفاع از مسلمانان (بحارالانوار، باب ۵، حدیث ۶) (۲) دفاع از وطن و کشور (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۹۰) (۳) ترساندن دشمن و آمادگی دفاعی (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۵) (۴) مقابله با فتنه‌های داخلی (مستدرک الوسایل، حدیث ۲۰۵۲۱) (۵) برقراری امنیت (مستدرک الوسایل، حدیث ۲۰۵۲۱) (۶) امر به معروف و نهی از منکر (بحارالانوار، باب ۵، حدیث ۲۳) (۷) بسیج در مقابل ظلم و ستم (وسایل‌الشیعه، حدیث ۲۰۱۱۷).

۲-۴. بسیج و بسیجی از منظر ولایت

بسیج در نظام جمهوری اسلامی ایران یقیناً از برکات و الطاف جلیله خداوند تعالی بود که بر ملت عزیز و انقلاب اسلامی ارزانی شد (امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸، ج ۲۱: ۷۰). مملکت اسلامی باید همه‌اش نظامی باشد و تعلیماتش نظامی باشد. باید ملت ما جوان‌هایش مجهز باشند به همین جهاز دینی و ایمانی که دارند مجهز به جهاز‌های مادی و سلاحی هم باشند و یاد گرفته باشند. جوان‌ها را یادشان بدهید همه باید این‌طور بشود که یک

مملکتی پس از چند سالی که بیست میلیون جوان دارد، بیست میلیون تفنگدار داشته باشد و بیست میلیون ارتش داشته باشد و یک چنین مملکتی آسیب‌پذیر نیست و الان هم الحمدالله آسیب‌پذیر نیست (امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸، ج ۱۰: ۲۳۹).

معنا و مفهوم بسیج و بسیجی از این عبارات‌های مقام معظم رهبری مشخص می‌باشد: «بسیج، یک حرکت بی‌ریشه و سطحی و فقط از روی احساسات نیست. بسیج یک حرکت منطقی و عمیق و اسلامی و منطبق بر نیازهای امروز دنیای اسلام و - به طریق اولی - جامعه اسلامی است (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فرماندهان نواحی، پایگاه‌ها و گردان‌های بسیج، ۱۳۷۴/۹/۸). «بسیج یعنی اینکه هر جوانی بداند و بفهمد که باید کشورش مستقل و آزاد و آباد باشد و بخواهد در این راه تلاش کند و نقش بر عهده بگیرد؛ مسئولیت بر عهده بگیرد. این می‌شود بسیج (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با دانش‌آموزان و دانشجویان بسیجی، ۸۶/۸/۹). «بسیج یعنی به صحنه آمدن و به میدان آمدن. چه میدانی؟ میدان چالش‌های حیاتی و اساسی» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با دانشجویان بسیجی، ۸۴/۳/۵). روحیه بسیجی یک روحیه‌ای است که اگر در هر نقطه‌ای و در هر قشری به‌وجود بیاید، در آنجا فعالیت و نشاط و حرکت و حیات را مضاعف و چند برابر می‌کند؛ این معنای بسیج است (دیدار با بسیجیان در سالروز شهادت حضرت امام صادق(ع)، ۸۴/۹/۷). بسیج یعنی آمادگی برای اقدام؛ اقدام وسیع در برنامه‌ریزی کارهای بزرگی که برای پیشرفت کشور و بقای انقلاب و نظام لازم است (دیدار با اساتید و دانشجویان بسیجی، ۸۲/۳/۱۸). بسیج یعنی آمادگی؛ بسیج یعنی احساس تکلیف در همه لحظات؛ بسیج حضور در همه میدان‌هایی که از انسان در آن میدان کار می‌طلبند. فرقی هم بین زن و مرد نیست (در جمع مسئولین بسیج دانشجویی آذر ماه ۷۴). بسیج؛ یعنی نیروی کارآمد کشور برای همه میدان‌ها (دیدار با جمعی از پاسداران و بسیجیان، روز پاسدار، ۷۷/۹/۲).

۲-۶. چالش‌های معمول سازمان‌ها در جذب و مدیریت نخبگان علمی

۱. فقدان راهبرد مشخص در موضوع نخبگان علمی، ۲. ناپیوستگی بین راهبردهای کلان و برنامه‌ها، ۳. نامشخص بودن نیازها و اولویت‌ها، ۴. ابهام در تعریف و تعیین معیارهای ارزیابی نخبگان، ۵. ضعف حوزه پژوهش در ساختار سازمان‌ها، ۶. نامناسب بودن امکانات پژوهشی، ۷. عدم مدیریت یکپارچه در ساختار علمی و پژوهشی در بیشتر سازمان‌ها، ۸. فقدان یکپارچگی ساختاری و سامانه اطلاع‌رسانی و تبادل علمی، ۹. عدم کفایت اعتبارهای تحقیقاتی، ۱۰. گستردگی حوزه‌های علمی، ۱۱. نبود سازوکار و معیارهای شناسایی نخبگان علمی، ۱۲. ضعف انگیزه در محققان، ۱۳. ساختار دیوان‌سالاری، ۱۴. عدم جذابیت محیط، ۱۵. غالب بودن پژوهش‌های توجیه‌گر، ۱۶. فقدان نظام ارتباطی و هماهنگ‌کننده، ۱۷. نارسایی نظام اطلاع‌رسانی و مستندسازی، ۱۸. بی‌اعتمادی به یافته‌های پژوهشی (هداوند، ۱۳۸۲).

۳. یافته‌های تحقیق

۳-۱. وضعیت نخبگان در ایران

در حال حاضر ۱۲۳۱۹ هزار نفر از نخبگان تحت پوشش بنیاد ملی نخبگان قرار دارند. بر اساس آمار و اطلاعات این بنیاد ۷۱۲ نفر از دارندگان نشان‌های (مدال‌های) المپیاد علمی و ۳۵۰ نفر از برترین‌های آزمون سراسری از کشور خارج شدند.

جدول شماره ۶. آخرین آمار نخبگان و استعدادهای برتر مورد حمایت بنیاد ملی نخبگان

ردیف	عنوان افتخار	تعداد
۱	استادان برجسته دانشگاه‌های کشور	۷۲
۲	نخبگان برجسته هنری	۸
۳	برگزیدگان المپیادهای علمی دانش‌آموزی	۵۵۰۸
۴	برگزیدگان المپیادهای علمی دانشجویی	۶۸۹
۵	نفرات برتر آزمون‌های سراسری ورود به دانشگاه‌ها	۶۸۹
۶	برگزیدگان آزمون جامع علوم پایه رشته‌های علوم پزشکی	۱۹۷
۷	دانش‌آموختگان برتر آموزشی، پژوهشی و نوآوری	۴۳۴
۸	استعدادهای برتر هنری	۳۵
۹	برترین‌های مسابقات قرآنی	۲۹۴
۱۰	دانشجویان نمونه کشوری	۵۴
۱۱	نفرات برگزیده جشنواره‌های معتبر	۱۸۱۲
۱۲	برگزیدگان مسابقه‌های ملی و بین‌المللی مهارت	۳۴۸
۱۳	اختراعات برتر	۲۰۹۶
۱۴	جمع کل	۱۲۳۱۹

جدول شماره ۷. تعداد نخبگان و استعدادهای برتر^۱ مورد حمایت سازمان علمی و فناوری بسیج (به تفکیک اқشار)

تعداد	قشر
۷۰۲	مهندسان
۱۸۵۰	محلات
۲۱۰۵	دانشجویی
۴۴۷	دانش‌آموزی
۶۴	طلاب
۴۴۷	اداری و کارگری
۶۳۸	استادان
۶۴	جامعه پزشکی
۶۴	اصناف
۶۳۸۱	تعداد کل

۱. افراد مستعد و مبتکر که در بنیاد نخبگان ثبت نشده‌اند.

جدول شماره ۸، تعداد مبتکرینی با طرح‌هایی مورد حمایت سازمان علمی و فناوری بسیج (به تفکیک مقطع تحصیلی).

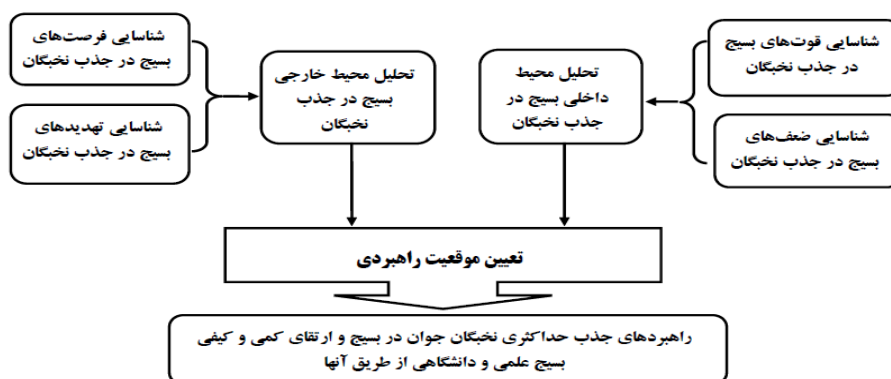
مقطع تحصیلی	تعداد
زیردیپلم	۱۰۳
دیپلم و پیش‌دانشگاهی	۲۱۴
کارشناسی	۷۹۴
کارشناسی ارشد	۴۷۴
دکترای و فوق‌دکترای	۲۳۳
جمع	۱۸۱۸

۳-۲. یافته‌ها در مورد مؤلفه و شاخص‌های جذب نخبگان در بسیج

۳-۲-۱. الگوی فرایندی پژوهش در مورد جذب حداکثری و ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی

نخبگان جوان

نمودار شماره ۱. الگوی فرایندی جذب حداکثری و ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی نخبگان

۳-۲-۲. مؤلفه‌ها و شاخص‌های کلیدی جذب نخبگان در بسیج

۳-۲-۱-۲. مؤلفه‌های کلیدی استخراجی در جذب و مدیریت نخبگان در مطالعات اعتقادی و ارزشی

قابل انطباق با شرایط بسیج

(۱) مؤلفه‌های عقیدتی،

- (۲) مؤلفه‌های علمی و فنی،
- (۳) مؤلفه‌های فرهنگی و آموزشی،
- (۴) مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی،
- (۵) مؤلفه‌های ساختاری.

۲-۳-۲. مؤلفه‌های کلیدی جذب و مدیریت نخبگان در مطالعه‌های علمی قابل انطباق با شرایط بسیج با تحلیل مطالعه‌های علمی و شرایط سازمانی بسیج، مؤلفه‌های پیشنهادی جذب و ماندگاری و ارتقای بهره‌وری بسیج در حوزه تعامل با نخبگان علمی در این بخش مشتمل بر شرح زیر می‌باشند:

- (۱) مؤلفه‌های علمی و فنی،
- (۲) مؤلفه‌های اقتصادی،
- (۳) مؤلفه‌های فرهنگی،
- (۴) مؤلفه‌های سیاسی،
- (۵) مؤلفه‌های اجتماعی،
- (۶) مؤلفه‌های ساختاری.

۲-۳-۳. مؤلفه‌های کلیدی جذب و مدیریت نخبگان در مطالعه‌های تطبیقی قابل انطباق با شرایط بسیج

- (۱) مؤلفه‌های ایدئولوژیک،
- (۲) مؤلفه‌های علمی و فنی،
- (۳) مؤلفه‌های اقتصادی،
- (۴) مؤلفه‌های فرهنگی،
- (۵) مؤلفه‌های سیاسی،
- (۶) مؤلفه‌های اجتماعی،
- (۷) مؤلفه‌های ساختاری.

۲-۴. عوامل محیطی

مهم‌ترین عوامل قوت، ضعف، تهدیدها و فرصت‌های جذب نخبگان در بسیج به شرح زیر می‌باشد:

۲-۴-۱. عناصر قدرت و قوت

- (۱) جاذبه مجاهدت و تلاش علمی منبعث از ارزش‌های معنوی در بسیج برای نخبگان،
- (۲) گستردگی مأموریتی نفوذ علمی بسیج در حوزه‌های جغرافیایی و موضوعی در کل کشور،
- (۳) آرمان‌خواهی و انگیزه بالا مبتنی بر آموزه‌های دینی و خودباورانه در بسیج،
- (۴) ساختار به‌نسبت منظم فرماندهی و سالم بسیج.

۲-۴-۲. ضعف‌ها و چالش‌ها

- (۱) توجه ناکافی به تدوین و اجرای نقشه جامع علمی برای بسیج،
- (۲) نقص در هدفمندی و اثربخشی مشوق‌های مادی در فعالیت‌های علمی بسیج،
- (۳) ضعف قابلیت‌های سازمانی و مدیریتی بسیج در استفاده اثربخش از تمامی ظرفیت‌های نخبگان علمی،
- (۴) ضعف ارتباطات بین‌المللی و کشوری پژوهشگران و مراکز پژوهشی بسیج،
- (۵) محدودیت بسیج در استفاده از ساختار سازمان‌های یادگیرنده در تعامل با نخبگان علمی در بسیج،
- (۶) حاکمیت تفکر سلیقه‌محور به جای تفکر نظام‌مند در ایجاد هماهنگی جهت جذب نخبگان علمی جوان.

۲-۴-۳. تهدیدها و آسیب‌ها

- (۱) نظام معیوب تحقیقاتی و آموزشی کشور،
- (۲) کمبود امکانات و فناوری‌های لازم در تحقیق‌های علمی،

- (۳) کمبود اراده مثبت در بدنه مدیریتی کشور نسبت به کار علمی و مدیریت عالمانه،
 (۴) وجود مشوق‌های قوی در خارج از کشور نسبت به کار علمی،
 (۵) رسوخ سیاسی کاری به مراکز علمی و مشغول نمودن نخبگان به مسائل حاشیه‌ای.

۲-۴-۴. فرصت‌ها و زمینه‌ها

- (۱) رغبت فضای عمومی جامعه اعم از حاکمیت و نخبگان نسبت به فعالیت‌های علمی و کارآفرینانه.
 (۲) تعداد فراوان مراکز تحقیقاتی و آموزش عالی،
 (۳) دسترسی به اطلاعات و توانمندی‌های نخبگان ایرانی با بهره‌گیری از فضای مجازی،
 (۴) تأثیر حاکمیت روحیه انقلابی، اسلامی و ملی جامعه بر نخبگان علمی،
 (۵) محدودیت حوزه‌ها و ظرفیت‌های تحقیقاتی در اغلب سازمان‌ها،
 (۶) امکان تبدیل تهدیدهای اقتصادی به فرصت‌هایی برای توسعه علمی و رشد دانش بومی.

۲-۵. تعیین موقعیت و اقدام راهبردی

پس از تبیین رسالت و چشم‌انداز سازمان و بررسی و شناخت راهبردی (تجزیه و تحلیل محیط داخلی و محیط خارجی) و با مشخص شدن فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و نقاط ضعف، شرایط کلی سازمان در دو وضعیت موجود و مطلوب مشخص می‌شود و زمینه برای تعیین موقعیت و اقدام راهبردی فراهم می‌شود. در این پژوهش، پس از ارزیابی نقاط ضعف و قوت و تهدیدها و فرصت‌ها، موقعیت راهبردی به شرح زیر مشخص گردید:

جدول شماره ۱۰. انتخاب نوع راهبرد در الگوی SPACE

مطلوب	موجود	
۳/۸۳	۳/۲۱	قوت
$۱/۱۶ = ۵ - ۳/۸۴$	$۱/۶۶ = ۵ - ۳/۳۴$	ضعف
۳/۷۶	۳/۲۵	فرصت
$۱/۲۴ = ۵ - ۳/۷۶$	$۱/۶۳ = ۵ - ۳/۳۷$	تهدید
$۲/۶ = (-۱/۲۴) + ۳/۸۴$	$۱/۵۸ = (-۱/۶۳) + ۳/۲۱$	
$۲/۶ = (-۱/۱۶) + ۳/۷۶$	$۱/۵۹ = (-۱/۶۶) + ۳/۲۵$	

وضع موجود قوت‌ها = جمع میزان اهمیت ÷ جمع وضع موجود قوت‌ها

$$۲۵۴/۹۱ ÷ ۷۹/۳۱ = ۳/۲۱$$

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

در پاسخ به پرسش اصلی «عوامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان جوان و راهبردهای افزایش نقش آنان در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی کدامند؟» موارد زیر به‌عنوان «عوامل مؤثر بر جذب حداکثری نخبگان در بسیج» تأیید شدند:

(۱) برخورداری از ساختار و سازمان نرم‌افزاری و سخت‌افزاری مستقر ارتقایابنده و دانش‌محور در بسیج،

(۲) انسجام، یکپارچگی و هدفمندی هوشمند بسیج در تدوین و مدیریت چشم‌انداز، سیاست‌ها و راهبردهای حوزه فعالیت‌های علمی و پژوهشی،

(۳) اصالت خلاقیت و نوآوری علمی در ماهیت سازمانی بسیج،

(۴) قابلیت سامانه‌های فناوری اطلاعات بسیج در انجام فعالیت‌های مؤثر در عرصه‌های علمی و پژوهشی،

- (۵) وجود مراکز و مؤسسه‌های موردنیاز برای نظریه‌پردازی، طراحی، نمونه‌سازی و تجاری‌سازی ایده‌های نخبگان علمی در بسیج،
- (۶) قابلیت گسترش مستمر مراکز و مؤسسه‌های علمی، آموزشی، مشاوره‌ای، آزمایشگاهی بسیج در سراسر کشور،
- (۷) ظرفیت توسعه نهضت نرم‌افزاری و تولید علم در فعالیتهای بسیج،
- (۸) داشتن همکاری‌های علمی و پژوهشی با دانشگاه‌ها و مراکز علمی کشور،
- (۹) قابلیت ترویج و تعمیق روحیه مجاهدت علمی و کاوشگری در چارچوب ارزش‌ها و آموزه‌های اسلامی،
- (۱۰) وجود زمینه‌های کارآفرینی در تمامی حوزه‌های مأموریتی بسیج،
- (۱۱) حاکمیت نگرش راهبردی و تخصصی در حوزه تعامل با نخبگان و دستاوردهای علمی آنان در بسیج،
- (۱۲) قابلیت جذب حداکثری نخبگان علمی مبتنی بر معیار جذب افراد غیر همسو با نگرش‌های ملی و یا اسلامی در بسیج،
- (۱۳) بهره‌مندی از نظام تکریم اثربخش نخبگان علمی در بسیج،
- (۱۴) بهره‌مندی از نظام و شاخص‌های شایسته‌سالاری در فرایند نخبه‌یابی، نخبه‌گزینی، نخبه‌پروری و الگوسازی علمی نخبگان در بسیج،
- (۱۵) برخورداری از سبک مدیریتی و فرماندهی معنویت‌محور،
- (۱۶) تعدد و تنوع عرصه‌های علمی و پژوهشی در بسیج،
- (۱۷) برخورداری از قابلیت‌های آموزش تخصصی در رشته‌های جدید و بومی در بسیج،
- (۱۸) گستردگی تعامل‌ها و ارتباطات با بخش‌های دانشگاهی، پژوهشی، دولتی و صنوف تولیدی و خدماتی،
- (۱۹) تعدد و تنوع ساختاری اقشار و رده‌های بسیج در سراسر کشور،

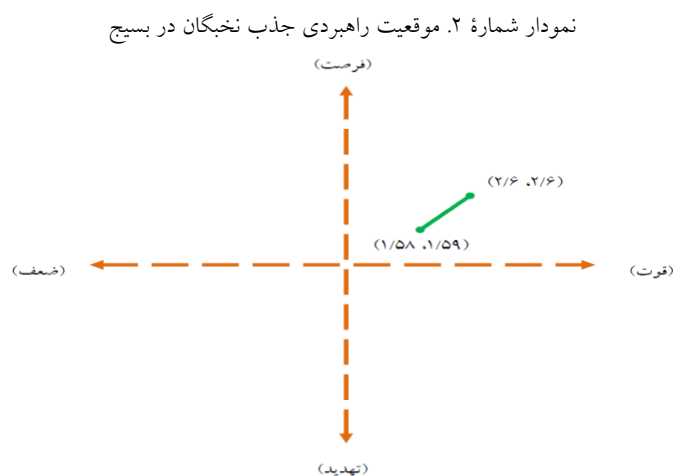
- (۲۰) قابلیت استفاده از ظرفیت‌های حوزه‌های علمی و طلاب برای نظریه‌پردازی و تولید علم در حوزه‌های علوم انسانی،
- (۲۱) حضور بسیج و بسیجیان در مرزهای حرکت انقلاب اسلامی،
- (۲۲) وجود ظرفیت‌های پژوهشی و تحقیقاتی در اقشار مختلف بسیج،
- (۲۳) قابلیت مقابله با اقدام‌های تخریبی و سیاه‌نمایی دشمنان (نظام سلطه) در مورد توانمندی‌های بسیج به‌ویژه در عرصه‌های علمی،
- (۲۴) مشارکت و تعامل‌پذیری بالای نخبگان در ساختار مدیریتی عرصه‌های علمی بسیج.

موارد زیر نیز به‌عنوان راهبردهای افزایش نقش نخبگان در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی مورد تأیید قرار گرفتند:

- (۱) تدوین نقشه راه جامع و منسجم برای فعالیت‌های علمی بسیج،
- (۲) ایجاد زیرساخت‌های آموزشی و پژوهشی متناسب با نیازهای نخبگان در بسیج
- (۳) ایجاد مجموعه‌های علمی و فنی اقتصادی دانش‌بنیان شبکه‌محور،
- (۴) بازنگری در ساختار سازمانی، نظامات و قوانین، مقررات و ضوابط جذب، سازماندهی، آموزش، حفظ انسجام و به‌کارگیری بسیج برای بهره‌مندی از نخبگان علمی در همه سطوح ساختاری،
- (۵) تدوین مشوق‌های نظام‌مند و هدفمند برای نخبگان،
- (۶) ایجاد سازوکارهایی با محدودیت‌های حداقلی برای رفع موانع و توسعه ارتباطات و بهره‌مندی از فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی برای نخبگان،
- (۷) الگوسازی شناسایی و پرورش نمونه‌های موفق از نخبگان بسیجی،
- (۸) بهره‌گیری نظام‌مند و هدفمند از ظرفیت‌های مراکز آموزشی و پژوهشی کشور،
- (۹) جریان‌سازی هویت‌مدار نخبگی در کشور، مبتنی بر آرمان‌خواهی و خودباوری دینی، انقلابی و ملی،

(۱۰) جریان‌سازی برای مطالبه عمومی، برای تحول در نظام آموزشی و پژوهشی کشور.

در پاسخ به پرسش فرعی «موقعیت راهبردی و مسائل اساسی بسیج برای افزایش نقش نخبگان جوان علمی در ارتقای کمی و کیفی بسیج علمی و دانشگاهی کدامند؟» نمودار زیر ارائه می‌گردد:

منطقه تهاجمی در این نمودار، نشان‌دهنده وضعیتی است که سازمان در شرایط ایده‌آلی قرار دارد؛ زیرا از بین عوامل فرصت و تهدید (عوامل بیرونی)، فرصت‌های مهیاشده و قابل استفاده بر تهدیدهای سازمان، غالب است و از بین عوامل قوت و ضعف (عوامل داخلی)، نیز قوت‌ها بر ضعف‌ها پیشی گرفته است. در این وضعیت سازمان بین نقاط قوت و فرصت محصور است، بنابراین چون هم محیط بیرونی و هم محیط درونی سازمان، شرایط مساعدی را برایش مهیا کرده‌اند، می‌تواند راهبرد تهاجمی را برگزیند. در چنین حالتی، سازمان می‌تواند بر محیط زمینه‌ای خود مدیریت نماید.

۲-۴. مسائل و موضوع‌های اساسی بسیج برای افزایش جذب نخبگان

- (۱) بازنگری در ساختار سازمانی و شایسته‌محوری در بسیج،
- (۲) بازنگری در ساختار و قوانین جذب و به‌کارگیری نخبگان علمی برای بهره‌مندی در همه سطوح،
- (۳) ایجاد سازوکار آسان و مطمئن برای تعامل و بهره‌مندی از توانایی‌های نخبگان،
- (۴) ایجاد سازوکارهایی با محدودیت‌های حداقلی برای رفع موانع و توسعه ارتباطات و بهره‌مندی از فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی،
- (۵) ایجاد شبکه مجموعه‌های دانش‌بنیان،
- (۶) تدوین مشوق‌های نظام‌مند و هدفمند برای نخبگان،
- (۷) ایجاد زیرساخت‌های ویژه با محوریت آموزشی و پژوهشی،
- (۸) تدوین نقشه راه جامع و منسجم برای فعالیت‌های علمی بسیج،
- (۹) بهره‌گیری نظام‌مند و هدفمند از ظرفیت‌های مراکز آموزشی و پژوهشی کشور،
- (۱۰) الگوسازی نمونه‌ای موفق،
- (۱۱) جریان‌سازی هویت‌مدار بر مبنای آرمان‌خواهی و خودباوری،
- (۱۲) جریان‌سازی و مطالبه عمومی جهت تغییر نظام آموزشی و پژوهشی کشور.

۳-۴. پیشنهادها

این پژوهش با بهره‌گیری از یافته‌های خود پس از راهبردهای ارائه شده، پیشنهادهایی را برای جذب نخبگان ارائه می‌دهد:

- (۱) نخبگان جامعه از منظر نگرش و دیدگاه شامل افراد گوناگونی خواهند بود، اما همه آنها با میزانی از تفاوت، نسبت به آموزه‌های دینی و کشور خویش علایق آشکاری دارند. بسیج باید با سعه صدر و نگاه ژرف نسبت به جذب حداکثری آنان اقدام نماید و این زمانی امکان‌پذیر است که مسئولان عالی این سازمان و دستگاه‌های نظارتی آن

چنین اراده‌ای را پیدا نموده و به زیرمجموعه نیز این اراده را منتقل نمایند.

(۲) بسیج باید فضایی را ایجاد نماید که امکانات و ظرفیت‌های کشور که در اختیار سازمان‌های متولی قرار دارد، در راستای منافع ملی و در تراز انقلاب اسلامی به کار گرفته شود. این امر زمانی حاصل خواهد شد که ارتباط سازنده و مستمری به معنای صحیح آن بین بسیج و سایر دستگاه‌ها برقرار شده و از نگاه رقیب‌گونه به این سازمان‌ها پرهیز گردد.

(۳) بسیج نمی‌تواند بدون توجه به علایق نخبگان در حوزه‌های مختلف برای جذب آنان اقدام نماید، بنابراین باید جهت جذب نخبگان هر بخش متناسب با علایق آن بخش، مشوق‌های مادی و معنوی لازم در آن بخش را پیش‌بینی نموده و در عمل اجرا نماید.

(۴) ارتقای منزلت و شکوه بسیج در نگاه عموم اقشار جامعه به‌ویژه آحاد جوانان برای جذب نخبگان ضرورتی انکارناپذیر است که باید اجرای هوشمندانه آن در دستورکار متولیان بسیج قرار گیرد. در این باره باید توجه نمود که بهره‌گیری از رسانه‌های مرسوم به شیوه‌های گذشته در این مورد تأثیر خود را تا حد زیادی از دست داده و باید با بهره‌گیری از متخصصان امر تبلیغات، طرحی نو در این زمینه ارائه و اجرا کرد.

(۵) نخبگان جامعه از منظر نگرش و دیدگاه شامل افراد گوناگونی خواهند بود، اما همه آنها با میزانی از تفاوت، نسبت به آموزه‌های دینی و کشور خویش، علایق آشکاری دارند. بسیج باید با سعه صدر و نگاه ژرف نسبت به جذب حداکثری آنان اقدام نماید و این زمانی امکان‌پذیر است که مسئولان عالی این سازمان و دستگاه‌های نظارتی آن چنین اراده‌ای را پیدا نموده و به زیرمجموعه نیز این اراده را منتقل نمایند.

(۶) هرگونه ورود بسیج به منازعه‌های و اختلاف‌های جناحی مانع از فراگیری آن به‌عنوان یک نهاد ملی می‌شود.

فهرست منابع

۱. قرآن مجید.
۲. امام خمینی، روح‌ا... (۱۳۷۸)، *صحیفه نور*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (ره).
۳. باتومور، تی بی (۱۳۷۷)، *نخبگان و جامعه*، چاپ اول، علیرضا طیب، تهران، شیرازه.
۴. برنال، جان (۱۳۸۰)، علم در تاریخ، ترجمه حسین اسدپور پیرانفر و کامران مانی، ج ۱، چاپ دوم، تهران، امیرکبیر.
۵. حرعاملی، محمدحسن (۱۴۱۴)، *وسایل الشیعه*، قم، مؤسسه ال‌البیت.
۶. روشه، گی (۱۳۸۵)، *تغییرات اجتماعی*، ترجمه منصور وثوقی، چاپ هجدهم، تهران، نشر نی.
۷. زیدان، جرجی (۱۳۳۳)، *تاریخ تمدن اسلام*، ترجمه علی جواهرکلام، ج ۳، تهران، امیرکبیر.
۸. سریع‌القلم، محمود (۱۳۸۴)، *عقلانیت و آینده توسعه‌یافتگی ایران*، تهران، مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه.
۹. قفطی، علی بن یوسف (۱۳۷۱)، *تاریخ الحکماء*، به کوشش بهین دارایی، چاپ ۲، تهران، دانشگاه تهران.
۱۰. لوح فشرده حدیث ولایت، نسخه سال ۱۳۸۹.
۱۱. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳)، *بحارالانوار*، بیروت، مؤسسه الوفاء.
۱۲. نادری، ابوالقاسم (۱۳۸۲)، *اقتصاد آموزش*، انتشارات یسپرون، چاپ اول.
۱۳. نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۵)، *درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی*، تهران، سمت.
۱۴. نوری طبرسی، میرزاحسین (۱۴۰۸)، *مستدرک الوسائل*، قم، مؤسسه ال‌البیت.
۱۵. هداوند، سعید (۱۳۸۹)، *چالش‌های پژوهشی کشور و تأثیر آن بر مهاجرت نخبگان علمی*، تهران، سمت.